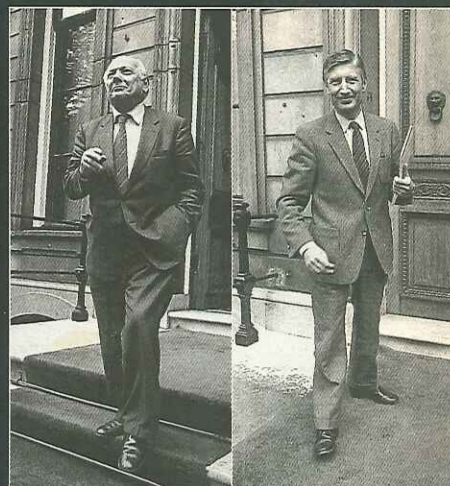

VRIJ NEDERLAND

BIJ DE KONINGIN

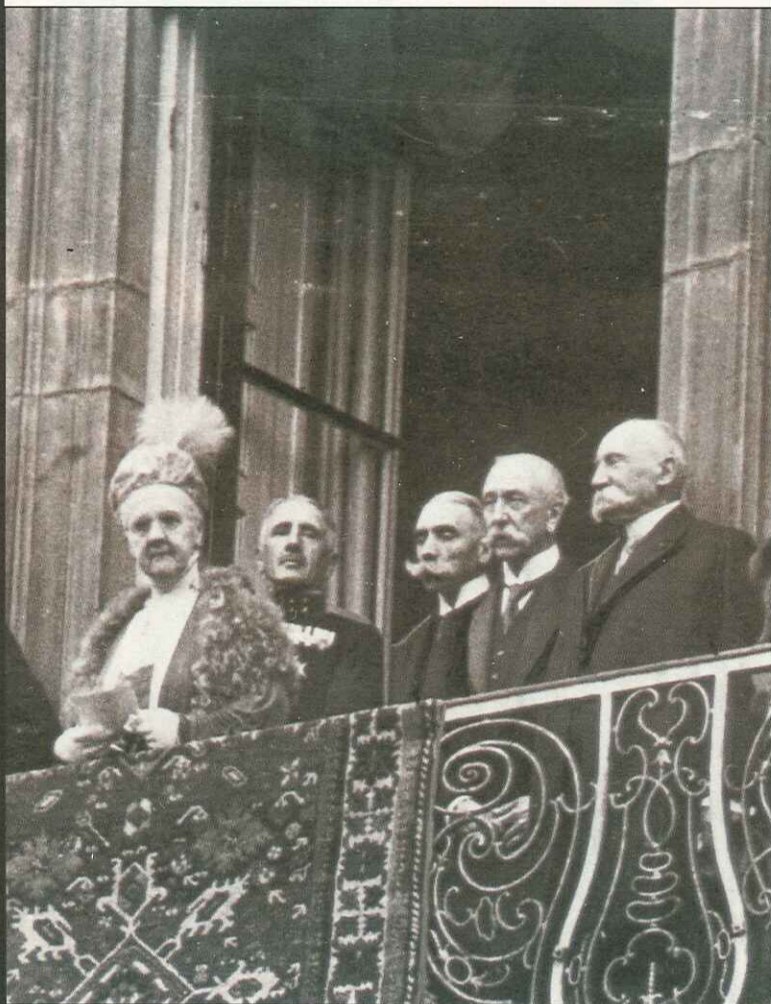
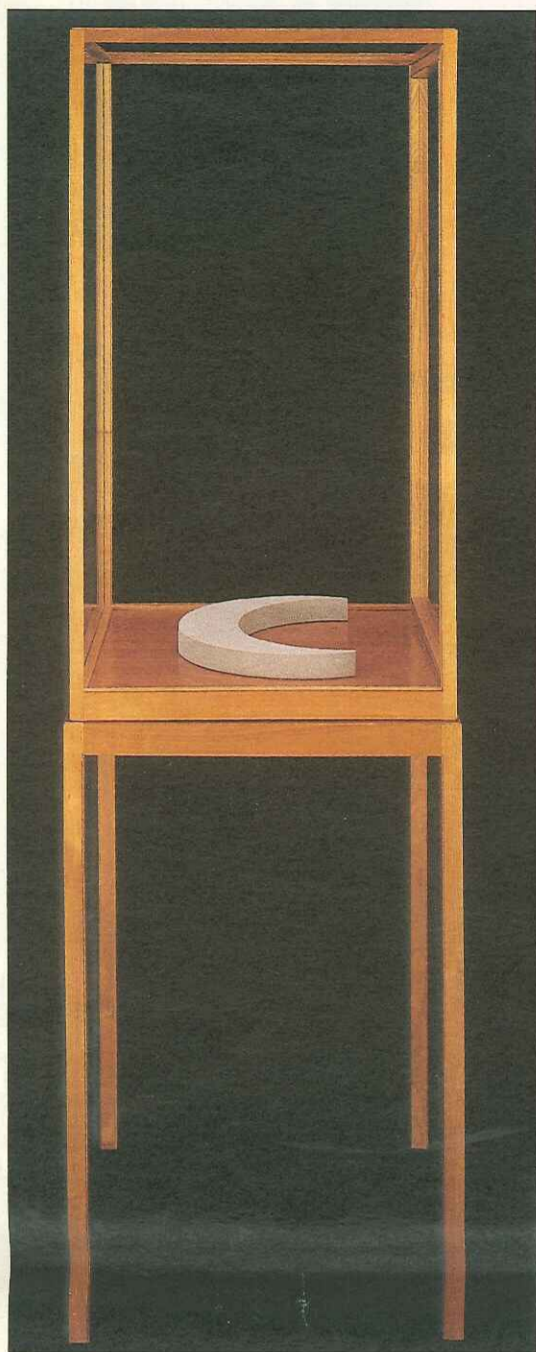
Leonard Ornstein
over vertrouwelijke
gesprekken met
de Vrouw des Huizes

STADSPALEISJE

Ella Reitsma
over Het Interieur.
De eerste tentoonstelling
in paleis Lange Voorhout

HET GEHEIM VAN HET LANGE VOORHOUT

Rudi Fuchs verbouwt Juliana's werkpaleisje

ELLA REITSMA, FOTO'S HANS VAN DEN BOGAARD ■ *Prinses Juliana verkocht een paar jaar geleden het winterverblijf van haar moeder en grootmoeder. Het paleisje aan het Lange Voorhout was eens het werkpaleis van Juliana geweest – als koningin weigerde zij na de oorlog trouwens de bouw van een nieuw paleis in Den Haag goed te keuren 'zolang er alom nog zo'n kwellende woningnood tienduizenden landgenoten het leven zuur maakt.' Later liepen formateurs en fractievoorzitters er de deur plat bij koningin Beatrix. Met steun van het rijk en een aantal sponsors kocht de gemeente Den Haag het pand en gaf het een museumbestemming: op voorwaarde van een culturele bestemming had de prinses de 'welwillende' prijs van vier en een half miljoen gevraagd. Rudi Fuchs, op zoek naar uitbreiding van zijn Haags Gemeentemuseum, mag nu het stadspaleisje inrichten. Niet alleen met eigentijdse kunst, dat had prinses Juliana ook nog bedongen. 'Het Interieur' is de titel van de eerste tentoonstelling in paleis Lange Voorhout.*

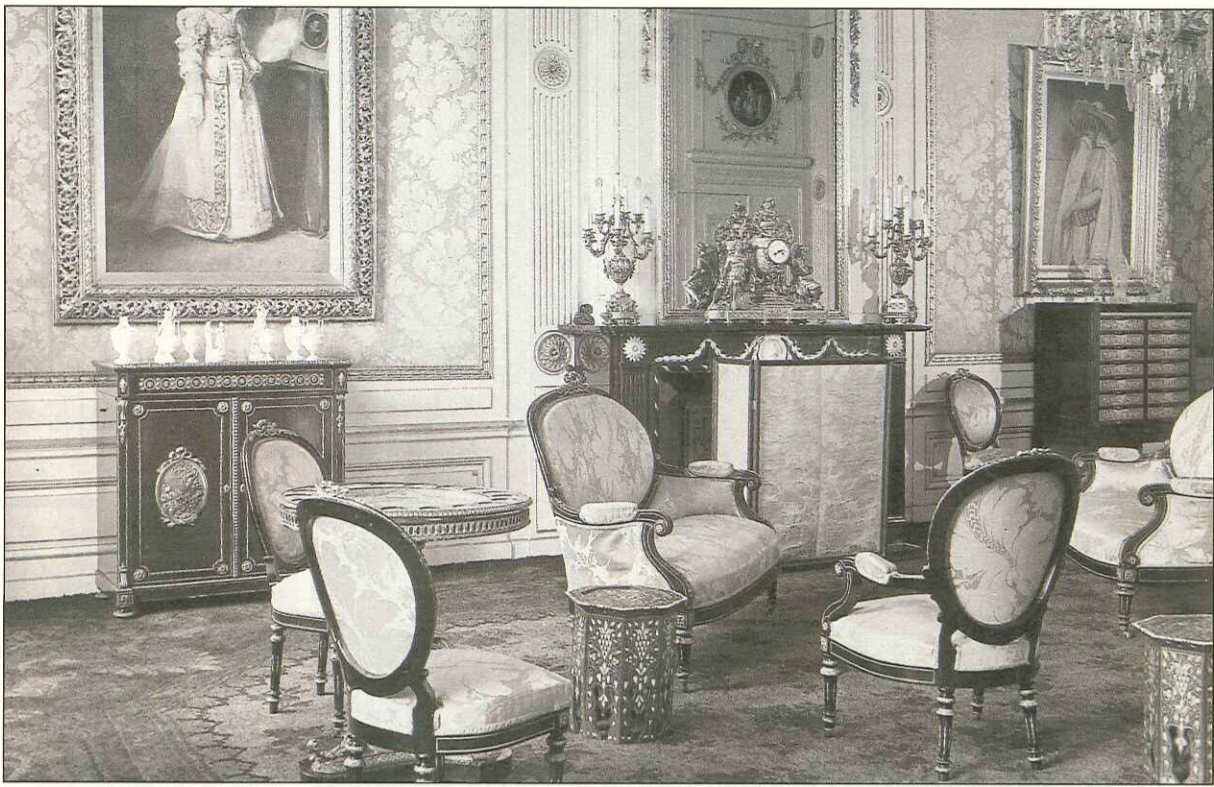
Waar dertig jaar geleden in het paleis Lange Voorhout koningin Wilhelmina tussen honderden bloemstukken lag opgebaard danst nu een reusachtige bronzen haas en slaat op de cimbaal. Het is een modern beeld van Barry Flanagan. In de kamer achter het vergulde balkon waar Emma, Wilhelmina, Juliana en Beatrix als koningin of prinses het Haagse volk toezwaaiden, staan hoge ranke vitrines met daarin als kostbaar en geheimzinnig kleinood *The Moon Book* en *The Figure of Question* van de Amerikaanse kunstenaar James Lee Byars. In diezelfde ruimte kijken een witte jongeling van marmer uit het begin van de vorige eeuw en een stenen Boeddha elkaar ernstig aan. Aan de muur een grote prent van Piranesi met de piramide van Cestius. De lichtgeel gesauste wanden van deze beroemde balkonkamer verhogen het stille en tijdloze van de kunstwerken die in een wonderlijk verbond zijn verenigd. Het paleis aan het Lange Voorhout in Den Haag is dependance geworden van het Haags Gemeentemuseum. Directeur Rudi Fuchs bedacht er de openingstentoonstelling met de zowel niets als alleszeggende titel: *Het Interieur*.

Een paar jaar geleden wilde prinses Juliana, eigenaresse van het paleis, het pand verkopen. Vanaf 1962 fungeerde het voor haar en haar oudste dochter en later ook voor prins Claus als werkpaleis. Toen paleis Noordeinde in 1984 was gerestaureerd, werden daar de koninklijke werkzaamheden naar toe verlegd. Het paleis Lange Voorhout kwam leeg te staan en dreigde te verkommeren. Maar er waren genoeg gegadigden: banken, verzekeringsmaatschappijen en ook Hotel des Indes hadden interesse. Juliana liet weten dat wanneer aan dit voormalige winterverblijf van haar moeder en grootmoeder een culturele bestemming werd gegeven, zij het pand voor de 'welwillende' prijs van vier en een half miljoen gulden van de hand zou doen. Fuchs zag daar wel iets in en schrok niet terug voor de uitdrukkelijke wens van Juliana dat in het paleis niet uitsluitend eigentijdse kunst mocht worden getoond. Hij kampte in zijn museum met ruimtegebrek en dit stadspaleisje bood

Linkerpagina van links naar rechts:
 James Lee Byars, *The Moon Book*, 1980
 Koningin-moeder Emma op het balkon van paleis Lange Voorhout
 James Lee Byars, *The Figure of Question*, 1989,
 collectie Michael Werner, Keulen

hem nieuwe mogelijkheden eigenzinnige tentoonstellingen te maken met werken uit eigen collectie gecombineerd met bruiklenen van elders. Niet alleen zouden de hogere kunsten aan bod komen maar ook de toegepaste kunst, muziekinstrumenten, kostuums, tekeningen en prenten.

Acht jaar geleden had hij van het verlaten en vervallen paleis *Castello di Rivoli* bij Turijn een museum van eigentijdse kunst gemaakt. Daar had hij ook tentoonstellingen georganiseerd. Het Italiaanse paleis was veel groter met barokke maten en plafonds van acht meter hoog. Ook was er meer geld maar het had Fuchs op allerlei nieuwe ideeën over het combineren van oude en nieuwe kunst, het gebruik van gekleurde wanden en belichting gebracht. Fuchs' liefde voor een dichtelijke, sensitieve benadering van de kunsten kon vooral daar worden geconcretiseerd. Al is het paleis Lange Voorhout klein, burgerlijk en enigszins benepen, de kamers met hun koninklijke verleden bieden andere mogelijkheden dan de neutraliserende witte ruimten van een museum. De maat en indeling van de

SPAARNESTAD FOTOGRAFIE

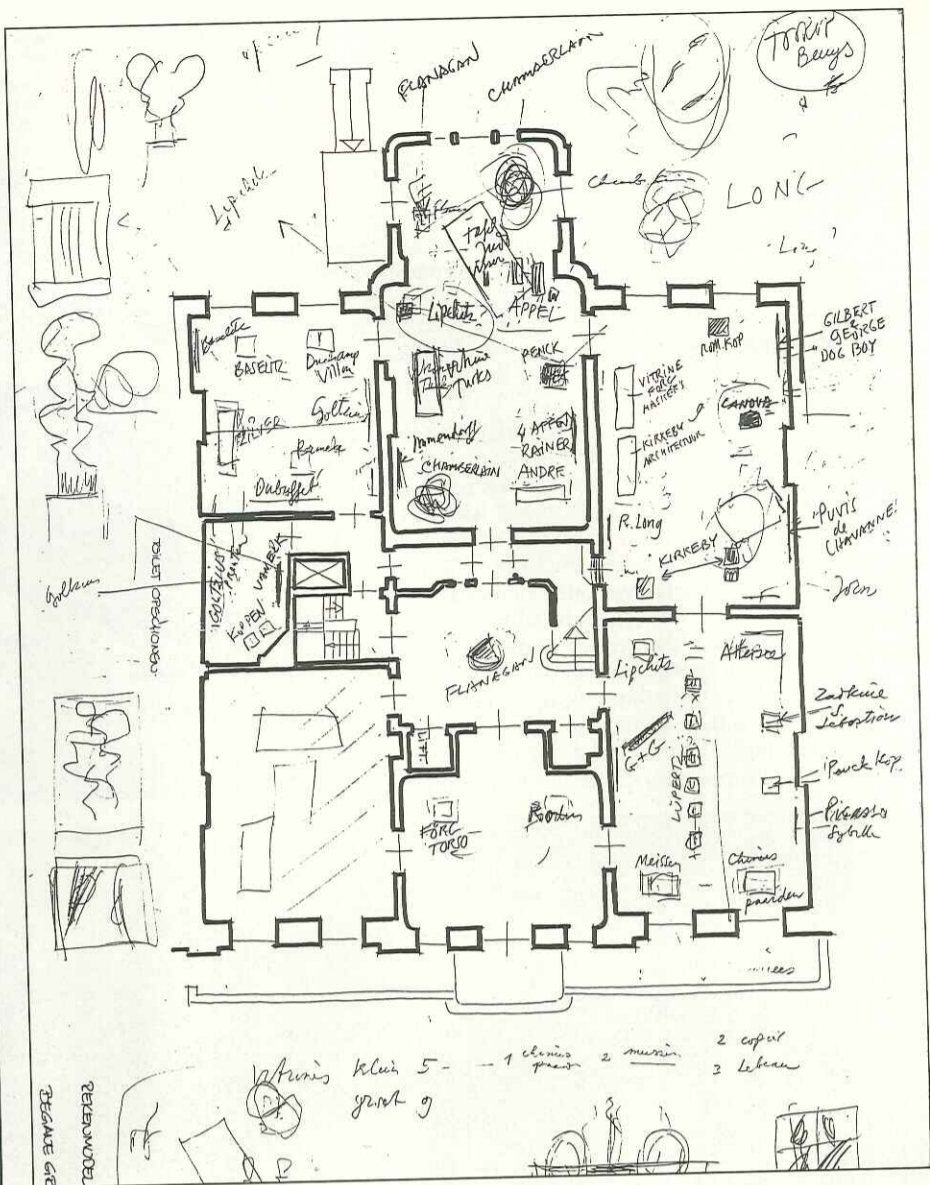
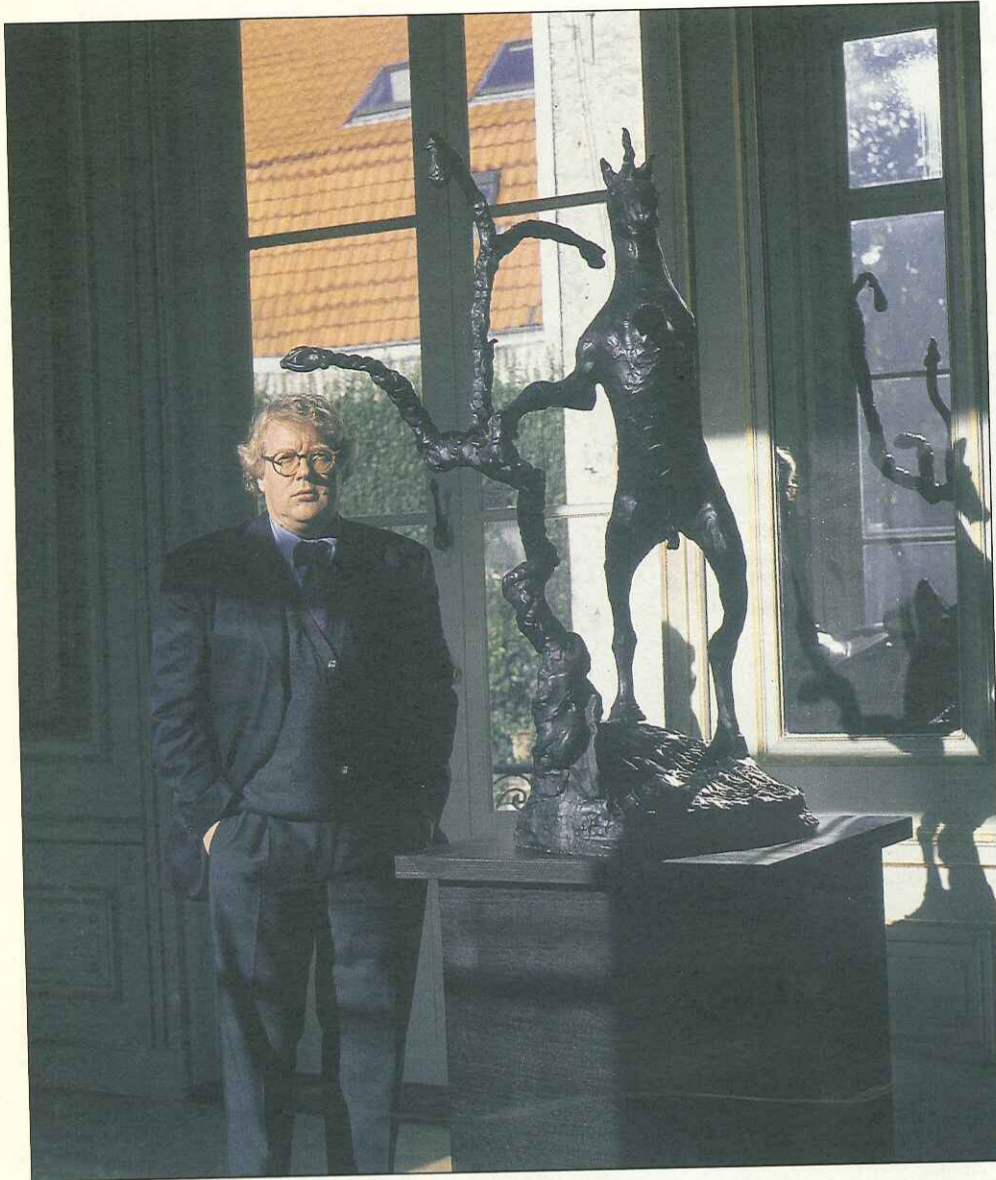
Voorsalon op de bel-etage met *De burgers van Florence* van M. Lüpertz, beschilderd brons, 1983, collectie Michael Werner, Keulen
 Boven: de voorsalon in 1950

ruimten zijn gevarieerd. Er zijn spiegels met vergulde rococokrullen en -randen, er zijn schouwen en achttiende-eeuwse beschilderingen van lokale meesters die Franse schilders met meer vlijt dan talent probeerden te imiteren.

Voor een *metteur en scène* als Rudi Fuchs een uitdaging. Bovendien ligt het paleis in het hart van de stad op loopafstand van vijf interessante musea: Mauritshuis, Haags Historisch Museum, Schilderijenzaal Prins Willem V, Museum Bredius, Rijksmuseum Gevangenpoort.

De ministeries van WVC en Economische Zaken en de Provincie Zuid Holland brachten meer dan vier miljoen bij elkaar. Het achter het paleis gelegen koetshuis werd voor

ongeveer een miljoen verkocht aan *The Contemporary Art Company, Link*, die bedrijven adviseert bij hun aankopen moderne kunst. Voor de restauratie en de inrichtingskosten werden sponsors gevonden. De gemeente Den Haag zorgde voor het resterende bedrag van zevenhonderdvijftigduizend gulden en is nu eigenaar. Het museum bemoeit zich uitsluitend met programmering en beheer zodat het paleis geen aanslag op zijn toch al niet riant financiële middelen hoeft te doen. De rest moeten bezoekers en inci-

dentele sponsors opbrengen. Twee weken voor de opening leidt Fuchs me rond in het paleis waar op een paar beelden na nog nauwelijks iets staat. Hij vertrekt voor een week naar Amerika dus er kan pas een paar dagen voor de opening worden gebouwd. Het parket, door Donald Judd ontworpen, ligt er nog ongeschonden bij. Aan de duizenden naaldhakken van de toekomstige bezoekers moet je even niet denken. Elke kamer heeft een andere kleur, de wanden zijn cerise, kobaltblauw, citroengeel, licht oranje of zeegroen geschilderd. Zowel het parket, dat uit vier verschillende houtsoorten bestaat en in een geometrisch patroon door het gehele paleis is gelegd, als de opvallende kleuren tillen het paleis uit zijn duffe, enigszins benauwende sfeer. Ze halen het paleis 'uit zijn verzonkenheid', verbetert Fuchs mij. Met een plattegrond en een vulpotlood in de hand wijst hij waar wat komen gaat. Soms gumt hij namen weg en schrijft ze op een andere plaats weer bij. Er wordt met vitrines en sokkels gesjouwd. Fuchs heeft, maar dan ook als enige, de tentoonstelling in zijn hoofd. Iedereen wacht op zijn aanwijzingen. Hij ontwierp zelf de bruingebeits-te sokkels die strak en mooi van maat zijn. De vitrines zijn kopieën van die van Berlage uit het Gemeentemuseum. 'Er waren,' zegt Fuchs, 'drie mogelijkheden voor dit paleis. Je kon er een negentiende-eeuws museum van maken maar dan wordt het naturalistisch. Een schilderij van de Haagse School geeft te directe associaties met koningin Emma. Je kon er ook muziekinstrumenten in zetten maar dan had je in dit huis moeten breken en er uitgebreide airconditioning moeten inbouwen. Nu kan dat veel een-

voudiger. Je had er ook een kostuummuseum van kunnen maken. Ook dan kom je een beetje in de sfeer van de Haagse School: salonachtig. Luxe op luxe. Als je kostuums opstelt moet je de ramen dichtmaken! Toen dacht ik: we maken er *ensceneringen* in met op de bovenste verdieping prenten en tekeningen.

Ik ben voor deze eerste tentoonstelling uitgegaan van het idee dat zo'n huis uit honderdduizend herinneringen bestaat. Je stelt je van alles voor. Je ruikt het parfum, je hoort het lachen, het huilen bij de begrafenis. In een huis stapelen zich dingen op. Je koopt wat, je verzamelt, je gooit zelden iets weg. Dit huis stond leeg. Je zoekt naar dingen die dat voortzetten. Je kunt ook voor de eerste keer een tentoonstelling van Turkse miniaturen en keramiek maken, kunst met een thema. Dan sla je een fase over. Je moet een tussenvorm bedenken. Iets tussen huis en museum in. Je moet het huis van zijn sentimentele inhoud ontdoen en artificieel maken. Een namaakhuis.

Er zijn binnen de kunstgeschiedenis drie vormen: het maniërisme, het empire of neoclassicisme/beginnende romantiek en de kunst rond de eeuwwisseling. Die wijken duidelijk af van het anekdotische, realistische zoals je dat in de rococo en het impressionisme hebt. De vormen worden door de kunstenaar bewust gemanipuleerd. Ik heb kunst uit die perioden met werk van eigentijdse kunstenaars gecombineerd die daar ook mee bezig zijn. De werktitel voor deze eerste tentoonstelling was *De kamer, het raam, de spiegel en de tuin*.

Mijn eerste associaties waren schilderijen van Veronese die ik jaren geleden in een van de villa's van Palladio in de buurt van Vicenza zag. Zo'n beeld vergeet ik van mijn leven niet meer, die prachtige lichtgroene wandschilderingen met het raam en het uitzicht op de tuin. Alles zag je tegelijkertijd, de natuur in het echt, de geïdealiseerde natuur en de reflectie in de spiegel. Maar dit is geen villa, er gebeurt buiten eigenlijk niets, er staan alleen auto's. Er zou op het plein een beeld van Lüpertz komen, maar dat ging niet door. Toen zei Walter Nikkels: waarom noemen we het niet *Het Interieur*?

Voor de restauratie of beter gezegd het onderhoudsplan - voor een echte restauratie van het paleis was niet genoeg

De zitkamer van koningin-moeder Emma
Linksboven: Rudi Fuchs met Barry Flanagans Unicorn and Oaktree, brons, h. 130 cm, collectie Waddington galleries, Londen
Rechtsboven: plattegrond van paleis Lange Voorhout, met tentoonstelingsontwerp door Rudi Fuchs

Linkerpagina: Gilbert & George, *Dog Boy*, fototechniek, 181x201 cm, 1980, particuliere collectie. Op de voorgrond: Carel Visser, *Twee vogels*, h. 77 cm, brons, ±1955

geld, het timpaan dat zwaar was aangetast is nu van kunststof – werd architectenbureau Braakma & Roos aangetrokken, voor de wijzigingen in het interieur Walter Nikkels. Hij werkt al sinds Documenta VII in Kassel (1982) met Fuchs samen en is vriend en esthetisch geweten geworden. Nikkels ontwierp voor het souterrain de museumwinkel en de publieksruimten en maakte van de voormalige eetkamer een entree met kaartverkoop. Ook zorgde hij voor een lift naar het souterrain en boven maakte hij nog een trap. Koninginmoeder Emma had een lift die alleen van de bel-etage naar de eerste verdieping voerde, waar ze woonde. Beneden hield zij officiële ontvangsten. Daar was ook de balzaal.

DECORATION XU DER OPER: DIE ZAUBERFLÖTE ACT II SCENE I.

voorlezen. In één kamer worden *in memoria* voorgedragen, in een andere wordt de lente bezongen. In de gele balkonkamer met James Lee Byars stel ik me iets oriëntaals voor.

Misschien zou ik bij de opening acteurs moeten vragen gedichten voor te dragen. Van Keats *Ode on a Grecian Urn* of van Coleridge *Kubla Khan*. Ken je die niet? Coleridge droomt over Kubla Khan die weer droomt over een paleis. Kubla Khan is kleinzoon van Djengis Khan en aanvoerder van de gouden horde. Prachtig. Of een essay van Ezra Pound. Daar leer je van. Zo denk ik.

Dit is niet de plek om allemaal jonge kunstenaars te brengen. Dat doe je in een museum. Zo'n eerste keer werk je met dingen waar je heel vertrouwd mee bent en met kunstenaars die je goed kent zoals met Kounellis, Kirkeby, Penck, Lüpert, Merz, Dibbets, Baselitz, Kiefer.'

Fuchs onderbreekt het gesprek.

Boven en onder: C.F. Thiele naar K.F. Schinkel, *Decorontwerpen voor Die Zauberflöte*, ingekleurde aquatint, 1823, collectie Hochschule der Künste, Berlijn

Toen koningin Wilhelmina in 1901 met prins Hendrik trouwde, verhuisde Emma, toen koningin-moeder, van het paleis Noordeinde naar het paleis Lange Voorhout dat ze in 1897 had gekocht. Daar woonde ze nu 's winters, de zomers bracht ze op paleis Soestdijk door. Vanaf het Voorhout kon Emma, vergezeld door haar twee hofdames, gemakkelijk naar het paleis Noordeinde wandelen waar haar dochter Wilhelmina resideerde. Pulchri Studio, Diligentia en de Koninklijke Schouwburg lagen vlakbij en Emma hield van muziek, toneel en beeldende kunst als die niet te modern waren. In 1934 stierf ze en ook zij lag, net als later haar dochter, in de trappenhall van het paleis opgebaard.

'Ik geloof dat de grootste aantrekkingskracht van de dingen ligt in de herinnering die ze in het hart of in het hoofd, maar vooral in het hart oproepen...' schreef de Franse schilder Delacroix in zijn dagboek. Mario Praz gebruikte die tekst als motto voor zijn boek *Huis van het leven* (dat is ook de veelzeggende naam voor de kamer in Egyptische piramiden waar de mummiekisten staan). Daarin schrijft Praz meeslepend en zeer associatief over zijn verzameling meubels, objecten en schilderijen die hij in zijn huis *palazzo Ricci* in Rome om zich heen had verzameld. Hij doet dat kamer voor kamer. 'Praz lees ik al jaren,' zegt Fuchs. 'Dit paleis richt ik ook kamer voor kamer in. Elke kamer moet zijn eigen atmosfeer krijgen. Ik stel ze me voor als mensen die gedichten

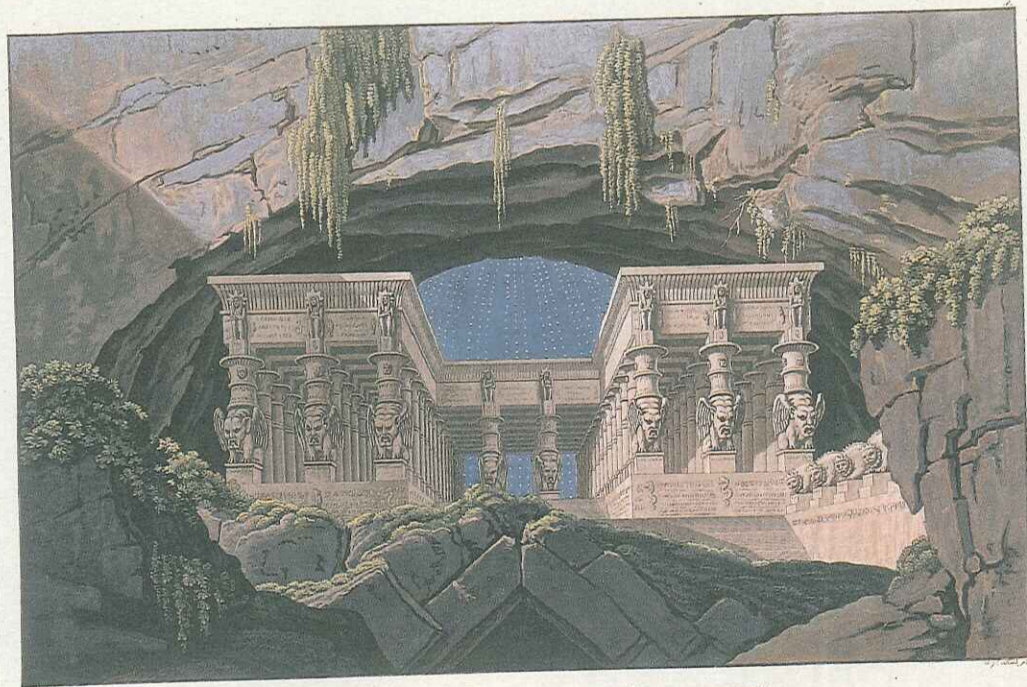

Boven had zij links aan de straatkant haar bibliotheek, rechts haar zitkamer – de zogenaamde voorsalon. In de kamers die op de tuin uitkeken sliep ze en was ook haar badkamer.

De twee hofdames woonden op de tweede verdieping en hadden een eigen trap, de hofdamestrap. Het personeel mocht die niet gebruiken. Dat had een eigen trap die leidde naar hun zolderverdieping met kleine lage kamertjes.

Het paleis Lange Voorhout werd pas nadat de broer van koning Willem III, prins Hendrik, het in 1845 had gekocht, paleis genoemd.

Daarvoor heette het *Het Huis van Hope*: de Amsterdamse bankier Archibald Hope was aan het eind van de achttiende eeuw eigenaar van het pand. Hij had het weer van Anthony Patras gekocht, afgevaardigde van Friesland voor de Staten-Generaal. Speciaal voor hem had Pieter de Swart, ook bouwmeester van de Koninklijke Schouwburg in Den Haag, dit herenhuis tussen 1760 en 1764 ontworpen.

DECORATION XU DER OPER: DIE ZAUBERFLÖTE ACT I SCENE I.

Links en rechts: Per Kirkeby, *Model voor Parijs* (25x29x14 cm) en *Model voor Kiel* (6x20x20 cm), brons, 1985, collectie Michael Werner, Keulen

Hij moet de Haagse gemeenteraad rondleiden. Er is nog steeds bijzonder weinig te zien. Sommige sokkels en vitrines zijn wat verzet. Aan een muur is een werk van Richard Long opgehangen, een tekening van Bruce Nauman tegen een muur gezet.

In zichzelf gekeerd, verstrooid maar toch charmant, leidt Fuchs de schare rond en beschrijft, geholpen door foto's die een assistent aanreikt, wat er in de kamers komt te staan. 'U moet het niet zien als een particuliere verzameling. Op het eerste gezicht lijkt het misschien lichtelijk verward maar als je langer kijkt is het toch samenhangend. In de hal komen twee sculpturen van Rodin te staan en een torso van Günther Förg in steen. Ik wil het in de kamers vrij vol laten

De hal van het paleis met A. Canova, *Venus na het bad* of *Venere Italica*, wit marmer, h. 171 cm, ca. 1815, collectie Rijksdienst Beeldende Kunst Den Haag. Links: zittende *Bodhisattwa*, kalksteen, China, mingdynastie, vijftiende eeuw. Onder: de hal van het paleis in 1950

tactische maar op het plastische, het expressionisme. Niet zozeer op de beheersing van de vorm maar op het uitpuilende. In deze kamer komen ook twee schilderijen van Attersee. Die zijn van een biedermeier feestelijkheid met Jan Steen-trekken. Toen ik in Eindhoven een tentoonstelling van Attersee maakte, vonden ze dat te ver gaan. Attersee is ongeremd, net als Lüpertz. Om die reden staan daar in vitrines ook drie porseleinen Meissen-beelden van herderin-

nen. Die zijn even absurd en overdreven als die Lüpertz en Attersee. Wij vragen ons altijd af hoe mooi iets mag zijn, hoeveel kleur het mag hebben. Daarnaast staan twee Chinese paarden. Chinezen vroegen zich dat nooit af. Dan hangt er dat kopje van de sibille van Picasso en een harde primitieve kop van Penck. Picasso wordt daarbij lieflijk, bijna *druiperig* lief.

Natuurlijk ben ik benieuwd naar hoe het er straks zal gaan uitzien. Je hebt een basisidee, die werk je uit. Je maakt een plattegrond. Je weet de maat en je hebt je ervaringen. Maar je kunt van tevoren niet alles exact overzien. Kunst is proefondervindelijk.

Het is interessant om in dit paleis iets rigoreus te brengen. Heel anders dan in het Castello di Rivoli. Dat is veel flamboyanter. Hier zit je in het Nederlandse binnenhuis waar soms geparfumeerde briefjes uit boeken warrelen. **LN**

Met dank aan Marie Christine van der Sman, directeur van het Haags Historisch Museum.

worden. Er moet intimiteit zijn. Maar het kan natuurlijk ook niet al te vol vanwege het publiek dat er komt.' Hij loopt vrij snel door de ruimten en typeert ze. 'De gele kamer is koel, de rode om in wenen uit te barsten.'

In de voormalige bibliotheek op de eerste verdieping waar prins Claus ook werkte komt tegen de cerise wand een werk van Jannis Kounellis te hangen: een brandende kaars voor een zwart bord waarop een handgeschreven tekst: *Liberta o Morte Vive Marat Vive Robespierre*. 'Het zal de kamer van de melancholia worden,' zegt Fuchs, en de raad lacht. Hij weet zijn publiek zo te inspireren dat het na de rondleiding het idee heeft de tentoonstelling al helemaal te hebben gezien. Fuchs wordt uitbundig bedankt. De raad heeft geen enkele twijfel.

Ik vraag hem later of hij een speciale voorkeur voor Duitse romantici heeft. Er zullen schilderijen van Feuerbach, Carus en Koch komen: een vrouwenportret tussen bloemenranken, een klein schip op een onafzienbare zee. 'Het zijn schilders die in de officiële kunstgeschiedenis eigenlijk nog steeds niet kunnen. Kunst wordt nog steeds gedomineerd door het impressionisme. Die moet licht, blond

en fraai van kleur zijn. Goede smaak betekent Corot, Monet, Matisse. Die maakten prachtige schilderijen maar daartegenover staat *het zwarte landschap* van Munch, Kubin of Rainer. Je zou die twee stromingen kunnen vergelijken met zeeklimaat tegenover landklimaat. Als je kijkt naar de grote musea dan hangen daar Daubigny, Corot, Delacroix. In héél Amerika hangt niet één Caspar David Friedrich. Ook in Nederland hebben we niets.'

Ik vraag hem om één kamer in het paleis te beschrijven zodat ik begrijp wat hij wil laten zien.

'In de rechtervoorkamer komen zes beelden van Lüpertz te staan. Ze heten *De burgers van Florence*, een variatie op *De burgers van Calais* van Rodin. Bronzen koppen, bizar gevormd, die zijn beschilderd. De wang is groen, het voorhoofd rood. Het is een beeldhouwkundige reflectie op Rodin, formeel op Picasso. In de hoek staat een kubistisch beeld van Lipchitz. Wat Picasso en Braque voor de schilderkunst zijn is Lipchitz voor de beeldhouwkunst. Hij haalt een figuur uit elkaar en zet die in gesegmenteerde vorm weer in elkaar. De kubistische sculptuur is voor de twintigste-eeuwse beeldhouwkunst maatgevend geweest. Je moet daar zoals Donald Judd radicaal doorheen breken om iets anders te krijgen. Lüpertz gaat niet door op het syn-

**Paleis Lange Voorhout,
Lange Voorhout 74,
Den Haag
070-3381111 en 070-3512873
(informatielijn Haags Gemeentemuseum).**

**Openingstentoonstelling Het Interieur.
Samenstelling: Rudi Fuchs en John Sillevis.
28 oktober tot en met 24 januari 1993.
Openingstijden:
dinsdag tot en met zondag
van 11 tot 17 uur.**

**'s Maandags, eerste kerstdag
en nieuwjaarsdag gesloten.
Toegang f 7,-
(museumjaarkarthouders gratis).**

Geheimen van paleis Lange Voorhout

LEONARD ORNSTEIN ■ *Paleizen spelen in het leven van politici meestal een bescheiden rol.*

Een paleis bezoeken blijft een zeldzame en indrukwekkende gebeurtenis, zelfs voor de doorgewinterde partijman. (Oud-)politici kennen paleis Lange Voorhout hooguit van bezoeken tijdens kabinetsformaties. Daar legden ze hun adviezen voor aan het staatshoofd, die ze vervolgens woog en omzette in een opdracht aan een formateur.

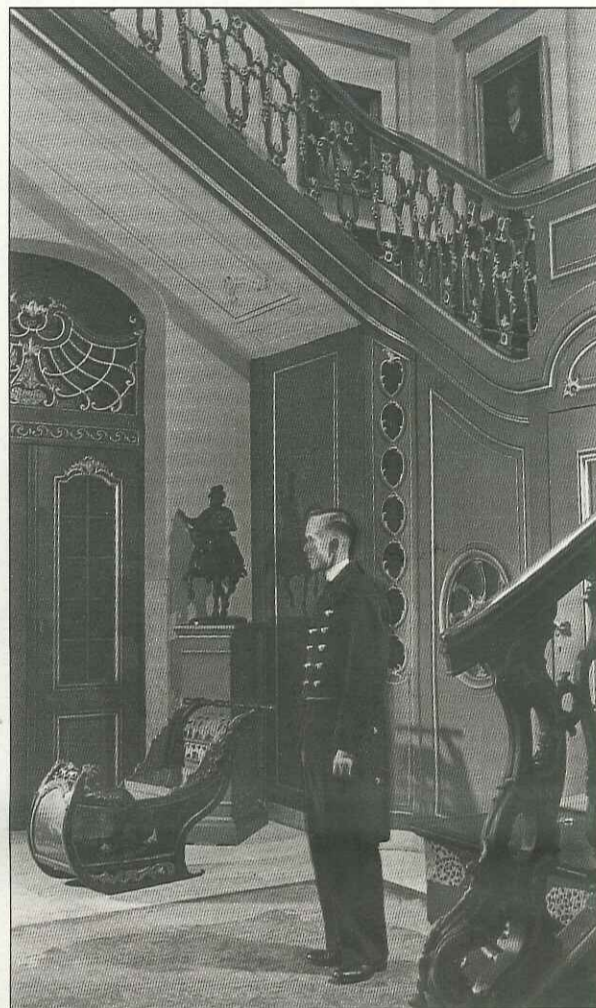
Paleizen zien politici opgewekt of ontgoocheld komen en gaan. Maar nooit vertelde een formateur of een fractievoorzitter wat hij daarbinnen precies met het staatshoofd had besproken,

er is in dit land een ongeschreven regel dat daarover geen mededelingen naar buiten worden gedaan.

Toch: een rondgang langs (oud-)fractievoorzitters en -ministers, op zoek naar het geheim van het Lange Voorhout.

De hal van het paleis met A. Canova, *Venus na het bad* of *Venere Italica*, wit marmer, h. 171 cm, ca. 1815, collectie Rijksdienst Beeldende Kunst Den Haag. Links: zittende *Bodhisattwa*, kalksteen, China, mingdynastie, vijftiende eeuw. Onder: de hal van het paleis in 1950

nen. Die zijn even absurd en overdreven als die Lüpertz en Attersee. Wij vragen ons altijd af hoe mooi iets mag zijn, hoeveel kleur het mag hebben. Daarnaast staan twee Chinese paarden. Chinezen vroegen zich dat nooit af. Dan hangt er dat kopje van de sibille van Picasso en een harde primitieve kop van Penck. Picasso wordt daarbij lieflijk, bijna *druiperig* lief.

Natuurlijk ben ik benieuwd naar hoe het er straks zal gaan uitzien. Je hebt een basisidee, die werk je uit. Je maakt een plattegrond. Je weet de maat en je hebt je ervaringen. Maar je kunt van tevoren niet alles exact overzien. Kunst is proefondervindelijk.

Het is interessant om in dit paleis iets rigoreus te brengen. Heel anders dan in het Castello di Rivoli. Dat is veel flamboyanter. Hier zit je in het Nederlandse binnenhuis waar soms geparfumeerde briefjes uit boeken warrelen.' **LN**

Met dank aan Marie Christine van der Sman, directeur van het Haags Historisch Museum.

worden. Er moet intimiteit zijn. Maar het kan natuurlijk ook niet al te vol vanwege het publiek dat er komt.' Hij loopt vrij snel door de ruimten en typeert ze. 'De gele kamer is koel, de rode om in wenen uit te barsten.'

In de voormalige bibliotheek op de eerste verdieping waar prins Claus ook werkte komt tegen de cerise wand een werk van Jannis Kounellis te hangen: een brandende kaars voor een zwart bord waarop een handgeschreven tekst: *Liberta o Morte Vive Marat Vive Robespierre*. 'Het zal de kamer van de melancholia worden,' zegt Fuchs, en de raad lacht. Hij weet zijn publiek zo te inspireren dat het na de rondleiding het idee heeft de tentoonstelling al helemaal te hebben gezien. Fuchs wordt uitbundig bedankt. De raad heeft geen enkele twijfel.

Ik vraag hem later of hij een speciale voorkeur voor Duitse romantici heeft. Er zullen schilderijen van Feuerbach, Carus en Koch komen: een vrouwenportret tussen bloemenranken, een klein schip op een onafzienbare zee. 'Het zijn schilders die in de officiële kunstgeschiedenis eigenlijk nog steeds niet kunnen. Kunst wordt nog steeds gedomineerd door het impressionisme. Die moet licht, blond

en fraai van kleur zijn. Goede smaak betekent Corot, Monet, Matisse. Die maakten prachtige schilderijen maar daartegenover staat *het zwarte landschap* van Munch, Kubin of Rainer. Je zou die twee stromingen kunnen vergelijken met zeeklimaat tegenover landklimaat. Als je kijkt naar de grote musea dan hangen daar Daubigny, Corot, Delacroix. In héél Amerika hangt niet één Caspar David Friedrich. Ook in Nederland hebben we niets.'

Ik vraag hem om één kamer in het paleis te beschrijven zodat ik begrijp wat hij wil laten zien.

'In de rechtervoorkamer komen zes beelden van Lüpertz te staan. Ze heten *De burgers van Florence*, een variatie op *De burgers van Calais* van Rodin. Bronzen koppen, bizar gevormd, die zijn beschilderd. De wang is groen, het voorhoofd rood. Het is een beeldhouwkundige reflectie op Rodin, formeel op Picasso. In de hoek staat een kubistisch beeld van Lipchitz. Wat Picasso en Braque voor de schilderkunst zijn is Lipchitz voor de beeldhouwkunst. Hij haalt een figuur uit elkaar en zet die in gesegmenteerde vorm weer in elkaar. De kubistische sculptuur is voor de twintigste-eeuwse beeldhouwkunst maatgevend geweest. Je moet daar zoals Donald Judd radicaal doorheen breken om iets anders te krijgen. Lüpertz gaat niet door op het syn-

Paleis Lange Voorhout,
Lange Voorhout 74,
Den Haag
070-3381111 en 070-3512873
(informatielijn Haags Gemeentemuseum).

Openingstentoonstelling Het Interieur.
Samenstelling: Rudi Fuchs en John Sillevis.
28 oktober tot en met 24 januari 1993.
Openingstijden:
dinsdag tot en met zondag
van 11 tot 17 uur.

's Maandags, eerste kerstdag
en nieuwjaarsdag gesloten.
Toegang f 7,-
(museumjaarkaarhouders gratis).

Op de stoep bij de koningin: vertrouwelijke gesprekken met de Vrouw des Huizes

Mr. W.F. de Gaay Fortman weet nog precies dat hij als kamerheer van de koningin vanaf paleis Lange Voorhout in een speciaal uniform naar de opening van de Staten-Generaal moest lopen. 'Op de derde dinsdag van september moest ik mij dan 's ochtends heel vroeg bij het paleis melden.

Het uniform was van goud voorzien, het was een nogal ceremonieel kostuum. Ik weet nog goed dat we twee kostuums hadden. Het eerste was het zogenaamde klein tenue dat je droeg als je gezanten en ambassadeurs naar de koningin toebrecht - eigenlijk je meer daagse pak. Maar bij de opening van de Staten-Generaal droeg ik het zogenaamde groot tenue. Toen ik in 1960 voor de ARP lid werd van de Eerste Kamer, waren koningin Juliana en ik zelf van mening dat het beter was dat kostuum niet meer te dragen. Overigens heeft koningin Beatrix bepaald dat het kostuum nu alleen nog maar bij hoge uitzondering door haar kamerheren gedragen hoeft te worden.'

Zijn meest gekoesterde herinnering aan het paleis Lange Voorhout is de begrafenis van prinses Wilhelmina in 1962. De Gaay Fortman was samen met Jhr. De Braauw 'kamerheer van dienst'. Die achtste december 1962 was een mistige dag. 'De kist werd naar paleis Lange Voorhout gebracht. Koningin Juliana had de kist met het ontziende lichaam meteen laten sluiten.' Dat zorgde voor problemen, de toenmalige minister van Justitie mr. A.C.W. Beerman (CHU) moest proces-verbaal laten opmaken dat het stofelijk overschot echt dat van Wilhelmina was. Dat was volgens De Gaay Fortman, krachtens een oude wettelijke regel verplicht. 'In de zestiende en zeventiende eeuw werd namelijk wel eens met de opvolging gescharreld, dus werd er later een waarborg geëist die moest aantonen dat de regerende vorst ook werkelijk dood was.'

De arme minister Beerman raakte volslagen in paniek. Hij moest het proces-verbaal tekenen zonder dat hij het dode lichaam van de ex-koningin met eigen ogen had gezien. De Gaay Fortman: 'De kist was en bleef potdicht. Minister Beerman was maar aan het urmen.' De hele begrafenisplechtigheid dreigde op zijn minst een aanzienlijke vertraging te beleven. Ook premier De Quay raakte van slag. De vice-president van de Raad van State, dr. J.M. Beel, zou langskomen inclusief allerlei hoge buitenlandse gasten en zelfs enkele staatshoofden. Hoe moest dit nu allemaal verdergaan? De rechtlijnige minister van Justitie bleef bij zijn standpunt. 'Hij weigerde te tekenen. Het werd bizar,' herinnert De Gaay Fortman zich. Toen bedacht hij maar zelf een list. 'Ik zei tegen minister Beerman: je moet de twee mannen die prinses Wilhelmina gekist hebben vragen een eed af te leggen en te tekenen.' Beerman ging uiteindelijk na lang aandringen akkoord het proces-verbaal op een dergelijke wijze op te stellen. Maar niet dan nadat de premier en de beide kamerheren De Gaay Fortman en De Braauw hadden meegetekend.

De Gaay Fortman had als kamerheer lang bij de kist gestaan, terwijl velen hun ex-koningin de laatste eer bewezen. Hij en de andere kamerheer wilden na al die uren toch wel graag naar huis. Maar de dienstdoende marechaussee die ook bij de kist op wacht had gestaan, fluisterde de beide kamerheren iets toe. Het was zijn diepe wens zelf nog langs de kist te defileren. Maar daarvoor moesten De Gaay Fortman en Jhr. De Braauw zich dan weer in het uniform van kamerheer voor de kist opstellen. De Gaay Fortman deed het: 'Tja, de kist kon natuurlijk niet alleen staan. Ik zal nooit vergeten hoe die marechaussee op indrukwekkende wijze als laatste voor de oud-koningin salueerde.'

In de jaren zeventig werd De Gaay Fortman als minister van Binnenlandse Zaken (1973-1977) een aantal malen op de lunch genood bij prinses Beatrix en prins Claus op het paleis. 'Dat was niet zomaar iets. Ze vroegen me het hemd van het lijf. Ze hadden alle twee een lijst met punten opge-

Meindert Leerling: 'Niet te vergelijken met de bijbelse paleizen van koning Salomo, de zoon van koning David. In die paleizen was veel goud en ivoor'

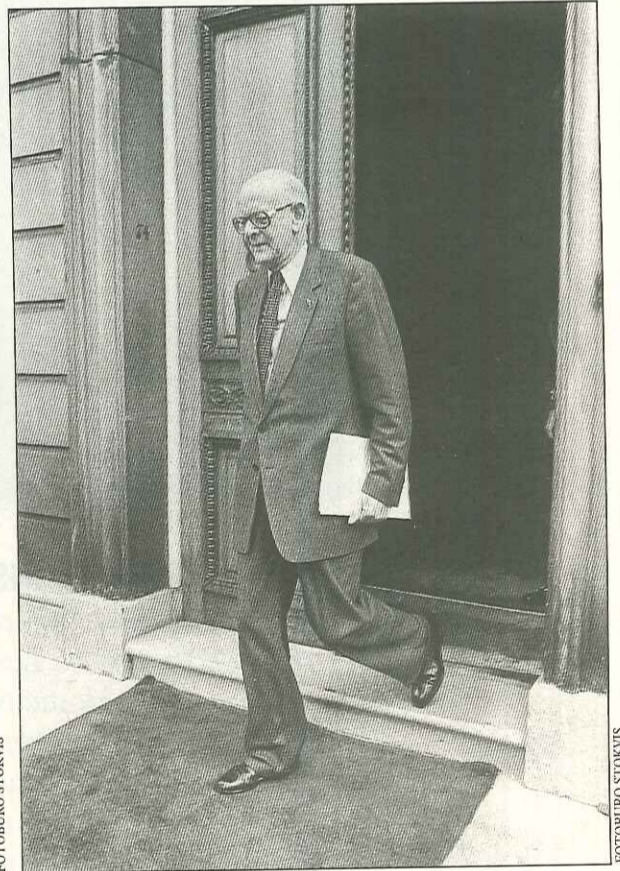
ANP

Mr. W. Scholten: 'De ontmoeting die ik met de koningin had, is iets tussen mij en haar. Formeel staat mijn geheugen op nul'

FOTOBURO STOKVIS

Mr. W.F. de Gaay Fortman: 'Ik zei tegen minister Beerman: je moet de mannen die prinses Wilhelmina gekist hebben vragen een eed af te leggen'

FOTOBURO STOKVIS

FOTOBURO STOKVIS

'Beatrix heeft zich bij het aanwijzen van informateurs laten leiden door meerderheidsadviezen'

steld en die werkten we dan af. Dat was erg leuk omdat ik niet zoals in de Staten-Generaal op een mechanische manier ondervraagd werd.'

Zijn laatste bezoeken aan het paleis dateren van najaar 1981 ten tijde van de formatie van het latere kabinet-Van Agt-II. De Gaay Fortman: 'Op 20 augustus om halftwaalf, ja, 's avonds, berichtte de koningin mij dat ze me wilde zien. Er werd zo'n AA-auto van het hof gestuurd. Ik zat om kwart voor twaalf bij de koningin. Het was 's avonds laat, maar ze was nog zo fris als een hoentje. Ze had alles op papier gezet en droeg het me voor. Ze had de fractieleiders en de vice-president geconsulteerd. De grote meerderheid van de adviezen wees in mijn richting. Hoewel demissionair premier Van Agt bij de koningin Piet Steenkamp voordroeg. Toen had ik niet de vrijmoedigheid om tegen de koningin "neen" te zeggen tegen de formatieopdracht.' Waarop De Gaay Fortman op zijn onnavolgbare wijze aangeeft dat de koningin op dat moment niet haar boekje te buiten ging, zoals in die dagen (niet hardop!) in CDA-kring werd gedacht. 'De koninginnen Beatrix en Juliana,' zegt hij, 'hebben zich bij het aanwijzen van informateurs laten leiden door meerderheidsadviezen. Ze zullen wel deksels uitkijken dat ze zich door hun persoonlijke voorkeuren laten leiden. Dat kan niet binnen parlementaire verhoudingen.'

Het was tijdens een van die lastige kabinetsformaties in de jaren zeventig. Welke formatie precies weet oud-CPN-fractievoorzitter Marcus Bakker niet meer. Nadat de communistische voorman was binnengeleid in het paleis en bij koningin Juliana was gebracht, ging hij in een van de fauteuils zitten. Hij wisselde enkele beleefdheden met de koningin en keek wat in het rond. Toen zag hij dat een van de ramen wagenwijd openstond. Bakker aarzelde maar vroeg de koningin beleefd: 'Hebt u het niet koud?' Koningin Juliana antwoordde hoffelijk: 'Nee, meneer Bakker, het gaat best.' Bakker zag dat de koningin het toch steeds koeler begon te krijgen, 'ze zat nog net niet te bibberen'. Toen liet de majesteit zich ontvallen: 'Meneer Bakker, ik vind het toch een beetje fris worden.' De communistische voorman aarzelde geen moment, liep naar het raam en sloot het zorgvuldig. Bakker: 'Er staat bij zo'n formatie altijd volk buiten. Dus toen ik die spagnoletten (het waren nog van die ouderwetse dingen) dichtmaakte hoorde ik opeens een enorm gejoel.

Iedereen die daar buiten stond vond het een heel gek idee dat een communist de ramen voor de koningin sloot. Ze hadden zeker verwacht dat een lakei dat zou doen.'

Als hij het paleis verliet, stond er vaak een schoolklas om hem of een van de andere fractieleiders op te wachten. Zelfs van hem - ondanks het feit dat hij communist was -

wilden die kinderen dan graag een handtekening hebben. Maar hoe werd er binnen in het paleis door de Vrouw des Huizes met de adviezen van de communist omgegaan? 'Ach,' zegt Bakker openhartig, 'onze communistische stellingname was simpel. We hadden nooit zulke diepe denkbeelden hoe een crisis opgelost moest worden. We waren nooit zo realistisch. De gesprekken die we voerden met de koningin waren eigenlijk pro forma.'

De CPN heeft nooit een rol van betekenis gespeeld bij welke formatie dan ook. Bakker: 'De zetten in het schaakspel werden door de anderen gedaan.' Maar dat nam niet weg dat koningin Juliana goed naar hem luisterde. Bakker: 'Juliana was een zeer geïnteresseerde vrouw. Ze wilde precies weten hoe je over de zaken dacht. Ze vroeg bijvoorbeeld eens wat ik van de ontwikkelingen in Indonesië dacht. Ze stelde vragen, maar reageerde niet op antwoorden. Ze wilde alleen opinies horen.'

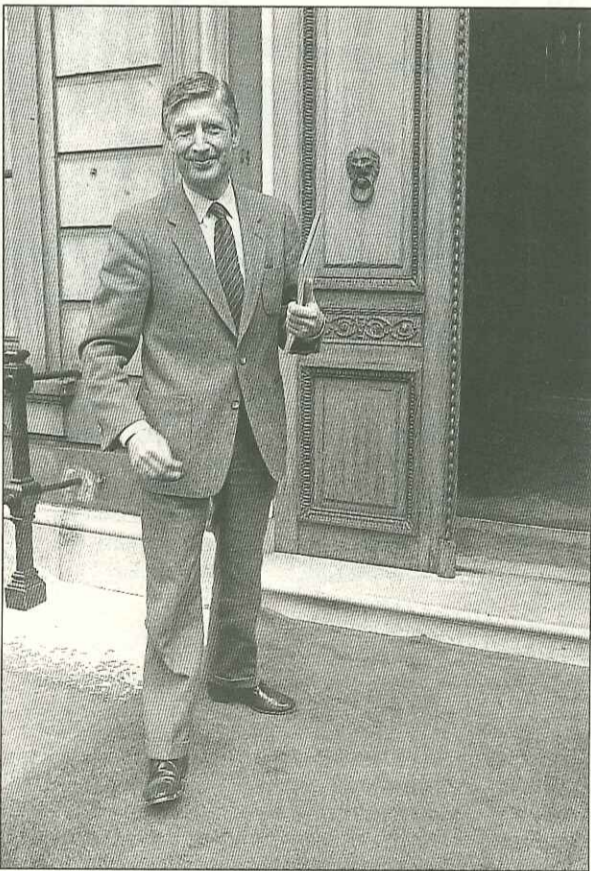
De communisten hebben altijd een opmerkelijk goede band met het Koninklijk Huis gehad. Bakker schaamt zich daar niet voor: 'Wij hebben nooit aanvallen gedaan op het Koninklijk Huis. Integendeel, we hebben ze op onze manier in bescherming genomen. Dat kwam voort uit de houding van koningin Wilhelmina in de oorlog. Onze opstelling is ook nooit onopgemerkt gebleven.'

Frappant was de opstelling van de CPN in de Lockheed-affaire. De communisten namen het toen op voor prins Bernhard, wiens gedrag op zijn minst bedenkelijk was. *Plus royaliste que le roi*. Bakker plechtig: 'We hebben als CPN toen buitengewoon voorzichtig geopereerd. Onze grondgedachte was dat niemand belang had bij een conflict over het koningshuis. Dat was in België wel gebeurd (na de oorlog moest koning Leopold het veld ruimen wegens collaboratie met de nazi's - LO). Wij vonden dat voorbeeld afschrikwekkend.'

Bakker is een aanhanger van de monarchie. De oud-fractievoorzitter van de CPN: 'Een president is ook niet alles. Als in mijn tijd een president gekozen had moeten worden, was dat zeker Luns geworden. Nou, dan kies ik blindelings voor Juliana.' Wel benadrukt Bakker dat er volgens hem in het Nederlands staatsrecht te weinig controle op informateurs plaatsvindt. Wat een formateur doet, moet de nieuwe premier altijd aan het parlement verantwoorden. De informateur hoeft alleen aan de koningin zijn daden voor te leggen. En dat kan volgens Bakker soms 'bloedlink' zijn. Marcus Bakker maakte Beatrix maar kort mee als koningin. 'Ik heb haar misschien een of twee keer in functie ontmoet. Ze was iets actiever op feiten en opinies uit dan haar moeder. En je kreeg iets duidelijker de indruk wat er geadviseerd zou worden over een formateur of informateur.'

De voormalige leider van de communisten zal niet gauw vergeten dat Beatrix haar secretaresse naar de receptie voor zijn vijfentwintigjarig jubileum als kamerlid stuurde. Bakker maakt aan het slot van het gesprek duidelijk dat aan zijn vriendelijke omgang met het koningshuis niets vreemds is. Zijn stalinistische voorganger Paul de Groot was ook altijd

Dries van Agt: 'Onderschat niet de informatie die een staatshoofd vergaart door het oor te luisteren te leggen bij velen'

FOTOBURO STOKVIS

ANP

Zelfs van communist Marcus Bakker ('een president is ook niet alles') wilden de voor het paleis wachtende kinderen graag een handtekening

'zeer ingenomen met de manier waarop hij door de koningin ontvangen werd'.

En, onthult Bakker tot slot, als er kritische vragen gesteld werden aan De Groot over diens aardige omgang met de koningin, dan konden de emoties in de partij hoog oplopen.

Meindert Leering, de enige en dus eerste man van de RPF in de Tweede Kamer, kent het paleis Lange Voorhout van de kabinetsformaties van 1981 en 1982. Leering: 'Tja, de eerste keer dat ik daar was, heb ik me meer voorbereid op mijn gesprek met de koningin dan dat ik mijn ogen de kost gaf. Ik heb ook hooguit enkele minuten moeten wachten in de hal want het schema van Hare Majesteit de koningin klopt altijd uitstekend. Ik zou van het paleis Lange Voorhout willen zeggen dat het een werkpaleis is. Het had een heel gepaste ambiance. Het is wel een koninklijk onderkomen, maar het is toch vrij sober zonder goud en glitter. Niet te vergelijken met de bijbelse paleizen van koning Salomo, de zoon van koning David. In die paleizen was wel veel goud en ivoor verwerkt.'

Hebt u het gevoel dat uw adviezen aan de koningin meetellen?

'Ik moet u zeggen dat ik met enorm veel waardering terugdenk aan de momenten dat ik met de koningin onder vier ogen heb gesproken. Het duurde meestal een halfuur, soms twintig minuten. Ik ben steeds uiterst correct behandeld. Ze had altijd de volle aandacht voor mijn ideeën. Ik denk daar altijd met respect en dankbaarheid aan terug. Ik heb niet de indruk dat er bij het Koninklijk Huis gedacht wordt: laat de kleine fracties maar even het paleis betreden.'

Ria Beckers, toen PPR, nu fractievoorzitter van Groen Links, zegt zich niet echt iets te herinneren wat haar in het paleis is opgevallen. 'Maar ik weet wel dat ik het een heel mooi paleisje vond.' Haar gesprekken met de koningin bestempelt ze als 'uitermate normaal en zakelijk'.

Werd en wordt er wat gedaan met uw adviezen tijdens formaties?

'Ik heb niet het gevoel dat ik er voor niets zit. Ik heb dus wel het idee dat er rekening gehouden wordt met mijn adviezen, alhoewel dat meestal niet meteen direct waarneembaar is.'

De vice-president van de Raad van State, mr. Willem Scholten, herinnert zich het paleis nog goed. 'Het was een indrukwekkend woonhuis. Er was een prachtige trappengalerij. De koningin ontmoette ik op de eerste verdieping aan de voorkant.' Als een ervaren binnenhuisarchitect beschrijft hij vervolgens het interieur: 'De aankleding van het paleis past bij huizen als deze. Je vond er geen moderne schilderijen. Het klimaat van het huis was een totaal andere dan van het paleis Noordeinde.' De vice-president maakt duidelijk dat er moderne kunst hangt in het paleis Noordeinde, 'net als bij ons hier op de Raad van State', iets dat geheel ontbrak op paleis Lange Voorhout. Dan roemt hij ongevraagd de belangstelling van Hare Majesteit voor kunst. Scholten: 'De koningin heeft een uitermate grote culturele

belangstelling. Dat is u toch zeker bekend? Maar daar moet u verder niet met mij over praten. Daar zijn anderen voor.'

Een ander onderwerp dan. Wanneer bezocht u voor het laatst het paleis?

'Ik ben voor het laatst op het paleis geweest op 24 maart 1981.'

Hoe weet u dat zo precies?

'Ik ben even in mijn kast gedoken en heb het in mijn aantekeningen nagezocht.'

Ik ben heel benieuwd wat u er verder bij geschreven hebt?

'Dat is niet iets dat ik in dit vraaggesprek aan de orde wil laten komen. Ik ben zelf ook journalist geweest. Dus u hoeft het niet verder te proberen.'

Volgens Scholten is het een ongeschreven regel dat er niets van de inhoud van gesprekken met het staatshoofd in de krant mag komen. 'De ontmoeting die ik met de koningin had is iets tussen mij en haar. Ik was er niet voor de portier op bezoek. Formeel staat mijn geheugen dus op nul.'

An de telefoon *mr. A.A.M. van Agt*. De oud-premier bevindt zich die zondagavond in een hotel in Brussel. Dries van Agt blijkt al van de geslotenheid van *mr. W. Scholten* te hebben vernomen. De man die ooit onder hem minister van Defensie is geweest, kent hij maar al te goed. Scholten is de laatste die het geheim van Lange Voorhout zal verklappen. Van Agt: 'Ik weet dat de vice-president zeer, zeer voorzichtig met u te werk is gegaan. Ik had het niet anders van hem verwacht want zo ken ik hem ook. Van de behoedzaamheid en voorzichtigheid van die staatsman kan ik veel leren. Het zou ongepast zijn, en dat is geen smoesje, wanneer ik een alom aanvaarde regel, zelfs al ben ik een *ex*, zou overtreden. Het is nu eenmaal afspraak dat er over gesprekken met de majesteit wordt gezwegen. Maar kijk eens, ik ga al een heel stuk verder dan de vice-president indien ik u het volgende zeg. Ik werd heel vaak uitermate getroffen door, ik noem het zelfs *de acribie* van de koningin. Ja, zowel moeder als dochter onderwierpen de minister-president aan een wekelijks verhoor. Want iedere maandag vindt er vanaf twee uur 's middags een gesprek plaats tussen de minister-president en de koningin. Zij bleken beiden altijd buitengewoon goed, maar dan ook werkelijk buitengewoon goed geïnformeerd te zijn. Ze wilden echt alle informatie inwinnen en dan zeg ik u: de gesprekken waren veel meer dan plichtmatig. Hoewel ik er direct bij stel dat het hen er niet om ging om mee te willen regeren. Want beiden hebben een mateloos constitutioneel besef.' Nu stopt Van Agt een ogenblik het gesprek en lijkt het even alsof de lijn wegvalt. Is hij nog aan de telefoon? Ja, dat is hij. 'Ik heb,' zegt hij, 'wel eens meegemaakt dat mij op allervriendelijkste wijze te verstaan werd gegeven, dat ik een antwoord had laten horen dat niet in overeenstemming zou zijn met iets wat ik enkele maanden daarvoor had te melden. Dat ging zo: ik had op een niet nader te noemen kwestie een heel moeilijke vraag à l'improviste beantwoord. Ik was zelf ook niet helemaal zeker van mijn zaak. De koningin - welke koningin het was moet ik, helaas voor u, in het midden laten - zei mij toen dat ik op een soortgelijke vraag enkele maanden daarvoor iets anders had gezegd. Ik wil er maar mee

FOTOBURO STOKVIS

zeggen dat er daar geen half werk werd geleverd.'

In kringen van het Koninklijk Huis zijn ze goed op de hoogte van alle politieke ontwikkelingen?

'Onderschat niet de informatie die een staatshoofd vergaart door het oor te luister te leggen bij velen. Met veel stukjes informatie kan de legpuzzel gemaakt worden en kan men een vrij compleet beeld krijgen.'

Ooit (in 1981) was u boos dat de koningin tegen uw zin de heer De Gaay Fortman sr. tot informateur benoemde.

'Ach, ik was daar toen niet als minister-president maar als fractievoorzitter van het CDA. Ik mag mij niet beklagen dat de koningin tot een afweging komt die niet identiek is met die van de fractievoorzitter van die partij.'

U was toen wel erg boos.

'Het vorderen der jaren heeft mij milder gemaakt.'

Maar toen was u niet zo mild.

'Ik weet het niet meer. Dat zijn van die dingen, die ontvullen we vijftig jaar later.'

Terug naar het paleis Lange Voorhout. Wat weet u er nog van?

'Ik heb dus bij de koningin - ook op het paleis Lange Voorhout - de deur platgelopen. Daarom schaam ik mij ook zo diep dat ik verder van het paleis nog zo weinig weet. Dat kan een gevolg zijn van veroudering die zich bij mij in een verbijsterende mate doorzet. Maar goed, ik werd dacht ik nooit opgevangen door palfreniers in van die Gouden Eeuw-pakken. Je werd ontvangen door leden van het militaire huis. Dat was in ieder geval zo op Huis ten Bosch. Dus waarom zou het dan ook niet zo geweest zijn op paleis Lange Voorhout?'

U schudde handen met opperstalmeester Bischoff van Heemskerck?

'Nu u dat zo aan mij vraagt. Ik kan me niet herinneren dat ik hem bij kabinetsformaties tegenkwam, maar onze schaduwen zullen elkaar echt wel eens geraakt hebben. Wel heb ik met hem in het vliegtuig naar Roemenië gezeten tijdens het staatsbezoek van 1975. Ik verving tijdens dat staatsbezoek de heer Van der Stoep, die mee wilde met Joop den Uyl naar president Ford van de Verenigde Staten. Ja, toen heb ik Bischoff van Heemskerck uitvoerig in het vliegtuig gesproken. Het was een alleraardigste man met veel prachtige, guitige verhalen. Maar hij had ook veel aangrijpende verhalen, want hij had een voorname rol in het verzet gespeeld.'

En nu iets over het paleis.

'Wat zal ik zeggen. Het was er overdadig gedecoreerd. Er stond en hing veel en te veel. Het leek alsof de kunstschatten die daar stonden een veel grotere behuizing behoeften. Ik weet dat in de kamer waar de koningin mij ontving magnifieke winterlandschappen hingen. Maar ik moet u zeggen: helemaal zeker weet ik het niet meer.'

Hans Wiegel, vice-premier (1977-1981) onder Van Agt, was tijdens formaties regelmatig bezoeker van het paleis. Hij heeft nog maar weinig herinneringen aan paleis Lange Voorhout.

Wiegel: 'Ik vond het paleis een heel sfeervol huis. Het was heel anders dan paleis Huis ten Bosch. Het had een prachtige statige trap. Je werd via die trap naar boven gebracht alvorens door de koningin te worden ontvangen. Het was eigenlijk een gewoon huis. Het had iets gemoedelijks. Ik meen dat het ook privé-eigendom van het Koninklijk Huis was.'

Hans Wiegel: 'Ik reed dan per koets op en neer naar het Binnenhof. Het was een goede oefening voor de ruiters en de paarden van de politie'

Wiegel weet zich te herinneren dat hij als minister met een koets naar het paleis toe reed om de Staten-Generaal te sluiten. 'Die traditie was indertijd door minister Geertsema (een partijgenoot van Wiegel - LO) afgeschaft. Maar ik heb dat weer in ere hersteld. Ik reed dan per koets op en neer naar het Binnenhof. Het was een goede oefening voor de ruiters en de paarden van de politie want een paar dagen later moesten ze voor prinsjesdag opnieuw opdraven.' Na afloop van de rit dronk Wiegel dan altijd nog een 'hartversterker' met de opperstalmeester, de al eerder genoemde Bischoff van Heemskerck.

De opnieuw ingestelde traditie hield het maar kort want onder Wiegels opvolger Koos Rietkerk (alweer een liberaal - LO) werd de traditie weer vrolijk afgeschaft.

Tot slot iets over de avonturen van *Norbert Schmelzer* in paleis Lange Voorhout. Hij kent het paleis goed. Zowel als fractieleider van de KVP in de jaren zestig en als minister van Buitenlandse Zaken (1971-1972) is hij er geweest. Vooral van die laatste periode zijn de herinneringen het best bewaard gebleven.

Schmelzer: 'Het prinselijk paar, prins Claus en prinses Beatrix, was in die tijd sterk in de internationale politiek geïnteresseerd. Voordat zij de verantwoordelijkheid van staatshoofd op haar schouders zou krijgen, leek het verstandig dat prinses Beatrix wat meer praktische kennis zou opdoen van de internationale politiek. Op het paleis heb ik toen de mogelijkheid van een reis naar de voormalige Sovjetunie besproken. Ik vond het erg nuttig dat de prinses kennis zou maken met dat land, het volk en het systeem. Ze vonden dat allebei ook buitengewoon interessant. En het is toen ook gebeurd. Het was geen staatsbezoek, maar een informeel kennismakingsbezoek.'

Dat werd toen zeer op prijs gesteld door de autoriteiten in de voormalige Sovjetunie. We hebben dat bezoek toen uitvoerig besproken in het paleis Lange Voorhout.' Het paste in het voorzichtige ontspanningsbeleid dat Schmelzer in die dagen voerde en dat een trendbreuk betekende met het koude-oorlogsdenken van Joseph Luns. Schmelzer besprak nog meer op het paleis: 'Later heb ik op het paleis ook nog eens geopperd dat aan het hof van het prinselijk paar een ambtenaar van de buitenlandse dienst zou worden toegevoegd. Ik geloof wel dat men dat een goed idee vond. Het hof heeft veel kennis van de binnenlandse verhoudingen, dit vond men een aardige aanvulling. Want tot de dag van vandaag is er in principe nog steeds iemand uit de diplomatieke dienst verbonden aan het hof.'

En wat weet u nog van het paleis Lange Voorhout?

'Dat ademde een prettige, gedistingeerde, ja, zeg maar ontspannen sfeer.'

Het paleis Lange Voorhout is niet langer een werkplaats van koninginnen en politici. Maar in hun dromen en herinneringen blijft het vast nog lang voortbestaan - hoewel het beeld bij allen wat is vervaagd. Het geheim van Lange Voorhout, het paleis dat geen paleis meer is, zal dan ook vast door velen mee in het graf worden genomen. **LN**

VRIJ NEDERLAND

©1992 VN/BV Weekbladpers

Raamgracht 4

1011 KK Amsterdam,

Postbus 1254

1000 BG Amsterdam

020 - 55 18 711

Fax 020 - 62 47 476

(uitsluitend redactie)

Hoofdredactie

R. Ferdinandusse; J. van Tijn

Dit is een overdruk uit Vrij Nederland van 24 oktober 1992

Eindredactie: M. Cohen; E. Reitsma

Fotografie: H. van den Bogaard

Vormgeving: L. van Warmerdam;

Ch. Fischer (voorpagina)

Productiebegeleiding: R. van Achteren

Lithografie: B & R, Utrecht

Druk: Brouwer Offset, Delft

Illustraties omslag. Paleis Lange Voorhout en interieur met beelden van Karel Appel; Hans van den Bogaard. Den Uyl, Van Agt, Wiegel, De Gaay Fortman bij de koningin: fotoburo Stokvis